

ПРОБЛЕМА БУДІВНИЦТВА СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Проблема побудови соціальної держави в Україні є актуальною на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Доповідь містить аналітичні матеріали щодо здійснення в реальних умовах української держави ефективного соціального захисту і соціального забезпечення. Автор пропонує власні розробки заходів щодо поліпшення соціальної політики в Україні.

Україна, перебуваючи нині у фазі розбудови, опинилась у стані розбалансованості державних, суспільних і політичних інтересів, дестабілізації економіки, невизначеності й неузгодженості розв'язання існуючих проблем. Те, що зараз відбувається в нашій державі — процес не випадковий, а обумовлений нашим часом.

Наше суспільство відчуває необхідність кардинальних змін, тому терпляче приймає всі вади існуючого буття і мириться з усіма труднощами існуючого ладу. Країна не може просто так, без болю, перейти від одного устрою до іншого, від одного режиму — до другого. Але, на жаль, не всі це розуміють і не всі хочуть і можуть бути "придатними" нашому часу. Українське суспільство має зрозуміти, що тільки завдяки інтеграції зусиль і думок та завдяки бажанню допомогти своєму народові, своїй державі можна зробити великі зрушення в соціально-політичній сфері і розв'язати проблеми не тільки економічного, політичного, а й соціального плану.

Ми ремствуємо з приводу нерозв'язання соціальних проблем і на недостатньо забезпечений рівень життя, але нічого не робимо для того, щоб покращити своє матеріальне і соціальне становище. І тому, побудувати соціальну державу в суспільстві "згубно сплячому" й апатичному — це справді проблема, тому, що не всі достатньо зацікавлені в її розв'язанні і замість інтеграції соціальних інтересів відчувається соціальна дезінтегрованість суспільства й оперування індивідуальним егоїзмом.

Одна влада, на яку наш народ покладає всі надії і до якої він ставиться водночас з недовірою (таке своєрідне протиріччя, притаманне нашому суспільству), не зможе розв'язати всі існуючі соціальні проблеми і позбавитися соціальних катаклізмів, які згубно впливають на життя всього українського народу. Тому що, по-перше, вони як і всі ми, у своїй діяльності керуються власними інтересами для досягнення власних цілей; по-друге, вони не мають чіткого уявлення про цілі та адекватні їм шляхи та засоби перетворення в суспільстві з урахуванням специфічних інтересів різних, у тому числі й нових соціальних верств. І перед державою, владою та суспільством постає проблема вибору такого шляху запровадження соціальної політики, вибору такої технології розв'язання соціальних проблем і механізму подолання соціальної напруги, яка б була притаманна нашому суспільству. Але ефективність соціальної політики залежить від економічно стабільного розвитку держави. Без економічних реформ, без подолання глибокої кризи української економіки не можна розв'язати соціально-політичні задачі тому, що дві проблеми (соціальна і політична) тісно пов'язані між собою.

В сучасному світі з різних причин, іноді взаємопротилежних, зустрічаємо посилену увагу до поняття "соціальна держава". Це можна пояснити тим, що нині не існує однозначної оцінки досвіду сучасних соціальних держав, що такими проголосили себе більшість країн Заходу. Досвід цей є досить суперечливим і водночас свідчить про нецільність ідеалізації соціальної держави [1].

Існує багато дефініцій "соціальної держави", але найповніше, на мою думку, розкривають це поняття наступні визначення. Наприклад, А. С. Панарін визначає соціальну державу як державу, яка відповідає за стан соціальне незахищених громадян, які мають відповідні соціальні програми і інститути, які пом'якшують наслідки ринкової конкуренції [2].

Концептуальне ядро теорії соціальної держави утворюють положення про зростаючу відповідальність держави за добробут, розвиток і безпеку її громадян. Практичну реалізацію цих положень здійснює потужна соціальна політика. Виникнувши як принцип піклування про найменш забезпечені верстви населення (доброчинство, філантропія), в наш час соціальна політика охоплює у диференційованому вигляді все суспільство, орієнтується на соціальні потреби в широкому розумінні цього поняття [3].

Соціальна держава — це держава, яка намагається забезпечити кожному громадянину гідні умови існування, соціальну захищеність, співучасть в управлінні виробництвом, в ідеалі порівняно однакові життєві шанси, можливості для самореалізації особистості в суспільстві. Діяльність такої держави спрямована на загальну користь, ствердження в суспільстві соціальної справедливості. Вона згладжує майнову та іншу соціальну нерівність, допомагає слабким і знедоленим, піклується про надання кожному роботи або іншого джерела існування, дбає про збереження миру в суспільстві, формуванні сприятливого для людини життєвого середовища [4].

Базисом соціального забезпечення виступає ідея правової держави (Ст. 28 абз. 1 Основного закону). Така система дає змогу гарантувати громадянам суб'єктивне право на отримання завчасно визначеної і нормативно встановленої допомоги в типових ситуаціях, коли люди потребують підтримки. В принципі будь-яка соціальна допомога надається у відповідності з правовою нормою і влередрбачених нею розмірах, а не за вимогою кожної конкретної особи (це стосується виплат, що замінюють прибуток. Наприклад, пенсії). Таким чином, соціальні гарантії є водночас гарантіями юридичними, що відображає зв'язок між правовою і соціальною державою [5].

Історична практика формування правової соціальної держави в різних західних країнах (США, Німеччині, Англії, скандинавських країнах та ін.) дозволяє зробити деякі висновки про умови, необхідні для формування соціальної держави.

По-перше, соціальна держава зароджується і формується не спонтанно, а на основі цілеспрямованої політики.

По-друге, необхідними передумовами створення соціальної держави в будь-якій країні ви-

ступає правове, переважно конституційне, закріплення приватної власності, принципів змішаної економіки ринкового типу, соціальної та політичної свободи і демократії у формі правової держави, наявність розвинутої системи громадянського, трудового, економічного та іншого законодавства.

По-третє, оскільки сутність правової держави виражається в забезпеченні всезагального блага і блага окремої людини, то це обумовлює загальні принципи устрою і діяльності такої держави, а саме: відкритість державної влади, її демократизм і лібералізм, придатність до громадянського миру і соціальної згоди, соціальної справедливості і солідаризму, надання всім рівних можливостей, широкий соціальний захист населення [6].

Важлива функція соціальної держави — спрямувати дію ринкових сил таким чином, щоб захистити громадян від стихійної випадковості, забезпечити економічну стабільність. Однією з функцій соціальної держави є також перерозподіл доходів між різними соціальними верствами суспільства через встановлення прийнятої системи оподаткування, державний бюджет, фінансування соціальних програм, заохочення благочинної діяльності, вплив на процес ціноутворення. Механізм соціальної держави покликаний забезпечувати оптимальні умови для реалізації здібностей, інтересів громадян, надавати умови для додержання соціальної справедливості, досягнення соціального миру і національної злагоди в суспільстві. Соціальна основа соціальної держави — розвинуте громадянське суспільство, наявність розгалуженої "соціальної мережі" організації життя громадян, сучасної соціальної інфраструктури [7].

Одним із питань, що завжди поставали перед суспільством, є пошук шляхів розв'язання проблем, що виникають у людей, не спроможних самим про себе подбати. До індустріальної стадії розвитку суспільства ці проблеми значною мірою розв'язувалися сім'єю, церквою і сусідами. Одним із догматів іудейсько-християнської релігії за всіх часів, що мали велике значення для досягнення соціального добробуту, був гуманізм, що визнає цінність людини як особистості, а це допомагає їй у розв'язанні проблем, у задоволенні потреб [8].

Глибокі перетворення нашого суспільства поставили на чергу денну нові, надзвичайно гострі соціальні проблеми. Тривалий час система прав та свобод людини і громадянина в Україні взагалі не розглядала соціальні права як самостійний вид прав, що було однією з головних причин "нереалізації" соціальних прав та свобод громадян України. Проголошення України соціальною державою (стаття 1 Конституції України) створило правову основу для вирішення цілого комплексу соціальних питань [9].

Нині в Україні склалася досить небезпечна ситуація з соціальним захистом громадян. Захист економічних та інших прав громадян в умовах розвитку ринкових відносин ні в якому разі не повинен відходити на задній план. Але поки що соціальна роль нашої держави зводиться до мінімуму. Ігноруються права не тільки тих, хто взагалі потребує соціального захисту, а й тих, для кого соціально-допомога є єдиним засобом виживання в нинішніх умовах [10].

Складовою частиною соціального захисту є соціальне забезпечення громадян. Враховуючи умови ринкової економіки, соціальне забезпечення повинно мати такі форми:

1. Державне соціальне страхування, яке передбачає пенсійне страхування, медичне страхування, страхування від безробіття, страхування від нещасних випадків та інші.

2. Державна соціальна допомога (соціальний захист непрацездатних громадян, тих, хто перебуває на межі чи за межею бідності, а також заходи, спрямовані на зниження рівня зuboжіння та усунення його причин).

3. Приватне соціальне страхування. Його виникнення обумовлене тим, що з розвитком приватного підприємництва склався принципово новий тип трудових відносин між працівниками та працедавцями, заснований на наймі. Це призвело до необхідності розвивати приватне соціальне страхування.

4. Громадська благодійність [11].

Реалізація моделі соціально орієнтованої економіки передбачає підвищення рівня й ефективності соціального захисту населення, надання адекватної соціальної допомоги, диференційованої відносно різних прошарків населення.

Для України можна передбачити модель, яка б втілила все те краще, що результативно діє в країнах ринкової економіки.

Активний упереджувачий характер соціальної політики.

Оптимальний об'єм перерозподілу ВВП через бюджет на кожному етапі розвитку (50 %).

Активна державна політика підтримки високої і повної зайнятості.

Вагома частка приватних і суспільних організацій в наданні соціальних послуг.

Реалізація ідей соціальної солідарності та субсолідарності.

Створення правових і соціальних умов для реалізації економічної ініціативи.

Пріоритет соціальне незахищених категорій громадян [12].

Серйозні помилки, припущені в процесі реформування українського суспільства, спричинили зниження економічного потенціалу країни, до крайньої поляризації суспільства, погіршення життєвих умов більшості населення. В такій ситуації

ще більше ускладнюється завдання формування правової соціальної держави. І хоча Конституція України закріплює положення про те, що Україна — це демократична правова і соціальна держава, поки що це тільки програмна настанова, для здійснення якої потребується довга і напружена робота. Однак розвиток правової і соціальної державності — єдино можливий шлях для вільного суспільства, яким хоче стати Україна [13].

Становлення соціальної держави — довгий процес, дуже складний і суперечливий. Втримати його в окремих правових межах, не утискуючи свободи одних і не знімаючи відповідальності за долю інших, допомагають вже сформовані в західних державах і втілені в реальну практику принципи правової держави. Саме на їхній основі можлива подальша гуманізація держави і суспільства.

Важливо підкреслити, що при незабезпеченості соціального аспекту життєдіяльності людей, гідного рівня їхнього життя деформується вся структура прав і свобод людини: знижується політична активність, зростає політична апатія і недовіра до держави, особистості стає далеко не завжди доступними юридичні гарантії прав і свобод (наприклад, право на захист). Ось чому хоч би якою складною була роль соціальної держави в сучасному суспільстві, однак без неї взагалі не можливо здійснення не тільки економічних, соціальних і культурних прав, а й прав "першого покоління" — політичних і громадянських. Інакше кажучи, соціальна держава здійснює найбезпосередніший вплив на здійснення всього єдиного комплексу прав і свобод людини.

Хочеться вірити, що проблема будівництва соціальної держави колись таки розв'яжеться. І ми побудуємо соціальну державу, але поки що говорити про Україну, як про соціальну державу, ранувато. Нам ще багато слід зробити, перш ніж досягти наміченої мети: стабілізувати розвиток економіки, демократизувати політичну систему, укорінити громадянське суспільство, утворити міцну законодавчу базу, розв'язати проблеми екологічної безпеки тощо.

Можливо, досвід соціально розвинутих держав, які колись теж перебували в такому стані, як зараз Україна (але все ж таки змогли подолати його), допоможе і нам вийти з цього скрутного становища. Головне, щоб ми могли застосувати досвід цих країн і реалізувати його на практиці. Тоді, можливо, поряд з усіма державними проблемами вирішаться і соціальні проблеми, тому що без розв'язання економічних і політичних проблем не розв'яжуться і соціальні.

Мало того, що Україна відчуває на собі всі вади нестійкого перехідного стану, вона ще перебуває в умовах постійної кризи: доперебудовчої, переребудовчої і кризи перехідного періоду. Але ми можемо подолати це і жити достойним життям, тому що у нас для цього є все необхідне.

1. Політологія: Навч. посібник для вузів / Упоряд. та ред. М. Сазонова.— Харків: Фолю, 1998.—С. 559.
2. Панарин А. С. Политология. О мире политики на Востоке и на Западе: Учебное пособие для средних учебных заведений.— М.: Книжный дом "Университет", 1999.— С. 155.
3. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів.— К.: Генеза, 1997.— С. 330.
4. Пугачев В. П., Соловьев А. И. Введение в политологию.— М.: Аспект Пресс, 1996.— С. 261.
5. Волинка К. Деякі проблеми системи соціального забезпечення в Україні // Нова політика.— 1997.— № 3.— С. 30.
6. Политология: Учеб. для вузов / Под ред. М. А. Василика.— М.: Гардарики, 1999.— С. 326.
7. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів.— К.: Генеза, 1997.— С. 330.
8. Сіленко А. Генезис і сутність американської держави загального добробуту // Людина і політика.— 2000.— № 2 — С. 66.
9. Пустовіт Ж. Соціальна держава — гарант прав та свобод людини і громадянина // Нова політика.— 1999.— № 3 — С. 52.
10. Волинка К. Вказ. праця.— С. 29.
11. Там само.— С. 31.
12. Удовиченко В. Социальное государство: поиск оптимально приемлемой модели социально-экономического развития // Социология: теория, методы, маркетинг.— 1999.— № 1.— С. 62.
13. Политология: Учеб. для вузов / Под ред. М. А. Василика.— М.: Гардарики, 1999.— С. 330.

Vorchakova Irina

THE PROBLEM OF BUILDING SOCIAL STATE IN UKRAINE

The problem of building social State in Ukraine is actual on this phase of development Ukrainian society. Report contains analytical materials about realization effective ensuring and social security in real Ukrainian conditions. The author proposes her own ideas for improving Ukraine's Social Policy.